

การศึกษาของคณะสงฆ์พม่า

องค์กรที่รับผิดชอบการจัดการศึกษาปริยัติธรรมในพม่า มีองค์กรหลัก ๒ แห่ง คือ

๑. รัฐบาล แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ
 - ก. การสอบส่วนกลาง (ปฐมเปียน)
 - ข. การสอบธรรมาจริยะชั้นพิเศษ (มหาธรรมาจริยะ และปาฬิปารค)
 - ค. การสอบปิฎกธร
 - ฌ. มหาวิทยาลัย
๒. สมาคมเอกชน แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ
 - ก. การสอบของพระภิกษุ เรียกว่า อภิวังสะ
 - ข. การสอบของสามเณร เรียกว่า สามเณรจ่อ (สามเณรใจสิงห์)

การสอบส่วนกลาง

การสอบส่วนกลางของรัฐบาล มี ๕ ชั้น คือ

๑. ชั้นมูละ (ชั้นพื้นฐาน) มี ๕ วิชา คือ
 - ก. วิชาวินัย (ภิกขุปาติโมกข์ เฉพาะนิทานถึงอนิยต, เสดิยวัตร, ชันธกวัตร

๑๔, ทัณฑกรรม, ลิงคนาสนะ และปัจจเวกขณะ) แบ่งออกเป็น :-

- บาลี ๑ ข้อ
- คำแปล ๑ ข้อ
- คำอธิบายปัจจเวกขณะ ลิงคนาสนะ ทัณฑกรรม และชันธกวัตร ๑๔ ๑ ข้อ
- คำอธิบายเสดิยวัตร ๑ ข้อ
- คำอธิบายภิกขุปาติโมกข์ ๑ ข้อ

- ข. วิชาไวยากรณ์ (กัจจายนไวยากรณ์ ๓ กัณฑ์ คือ สนธิ นาม และอาชยาต)

แบ่งออกเป็น :-

- บาลีกัจจายนสูตร ๑ ข้อ
- แปลกัจจายนสูตร ๑ ข้อ
- วิธีประกอบรูปศัพท์ ๑ ข้อ

- การแจกนามคณะ ๑ ข้อ
- การแจกอาชยาคณะ ๑ ข้อ

ค. วิชาอภิมมัตถสังคหะ (จิต, เจตสิก, ปกิณณกะ, รูป และสมุจจยะ) แบ่งออกเป็น :-

- บาลี ๑ ข้อ
- คำแปล ๑ ข้อ
- แจกองค์ธรรม ๒ ข้อ
- คำอธิบายอภิมมัตถสังคหะ ๑ ข้อ

พ. วิชาติคมาติกา (องค์ธรรมและคำอธิบายสภาวะธรรม) แบ่งออกเป็น :-

- คำแปล ๒ ข้อ
- แจกองค์ธรรม ๒ ข้อ
- คำอธิบายสภาวะธรรม ๑ ข้อ

๒. ชั้นปฐมแห่ง (ขั้นต้น) มี ๕ วิชา คือ

ก. วิชาวินัย (ภิกขุปาติโมกข์ทั้งหมด, กังขาวิตรณี ตั้งแต่นิทานถึงปาราชิก) แบ่งออกเป็น :-

- บาลีภิกขุปาติโมกข์ ๑ ข้อ
- คำแปลภิกขุปาติโมกข์ ๑ ข้อ
- คำอธิบายภิกขุปาติโมกข์ ๒ ข้อ
- คำอธิบายกังขาวิตรณี ๒ ข้อ

ข. วิชาไวยากรณ์ (กัจจายนไวยากรณ์ ๕ กัณฑ์ คือ สนธิ นาม การก อาชยาค และกิตก์, ปทรูปสิทธิปกรณ์ ๒ กัณฑ์ คือ สนธิ นาม คัมภีร์ปทวิจารณ์ และวากยสัมพันธ์) แบ่งออกเป็น :-

- บาลีกัจจายนสูตร ๑ ข้อ
- คำแปลกัจจายนสูตร ๑ ข้อ
- วิธีประกอบรูปศัพท์หรืออธิบาย ๑ ข้อ

- วิธีประกอบรูปศัพท์หรืออธิบายจากปทฐปสีธิปกรณ์ ๑ ข้อ
- ปทวิจาร หมวดสนธิและนาม ๑ ข้อ
- วากยสัมพันธ์ ๑ ข้อ

ค. วิชาอภิธัมมัตถสังคหะ (ตั้งแต่จิตกัณฑ์จนถึงสมุจจยกัณฑ์รวม ๗ กัณฑ์, อภิธัมมัตถวิภาวินี ๓ กัณฑ์ คือ จิต, เจตสิก และปกิณณกะ) แบ่งออกเป็น :-

- บาลี ๑ ข้อ
- คำแปล ๑ ข้อ
- แจกองค์ธรรม ๑ ข้อ
- คำอธิบายอภิธัมมัตถสังคหะ ๑ ข้อ
- คำอธิบายอภิธัมมัตถวิภาวินี ๒ ข้อ

ฆ. วิชาทุกมาติกา, สุตตันติกมาติกา และธาตุกถา (องค์ธรรมและคำอธิบายสภาวะธรรม) แบ่งออกเป็น :-

- แจกองค์ธรรมในทุกมาติกา ๒ ข้อ
- คำอธิบายทุกมาติกา ๑ ข้อ
- แจกองค์ธรรมหรือคำอธิบายสุตตันติกมาติกา ๑ ข้อ
- บาลี คำแปล องค์ธรรม และคำอธิบายธาตุกถา ๒ ข้อ

ง. วิชาแปลอรรถกถาชาดก ๕๐ เรื่อง (ปโรสทวรรค-กัณฐกวรรค)

๓. ชั้นปฐมัตถ (ชั้นกลาง) มี ๖ วิชา คือ

ก. วิชาวินัย (ภิกขุปาติโมกข์ทั้งหมด, กังขาวิตรณี ตั้งแต่สังฆาทิเสสถึงอนิยต)

แบ่งออกเป็น :-

- บาลีภิกขุปาติโมกข์ ๑ ข้อ
- คำแปลภิกขุปาติโมกข์ ๑ ข้อ
- คำอธิบายภิกขุปาติโมกข์ ๓ ข้อ
- คำอธิบายกังขาวิตรณี ๓ ข้อ

ข. วิชาไวยากรณ์ (กัจจายนสูตร ๘ กัณฑ์ ปทฐปสีธิปกรณ์ ๓ กัณฑ์ คือ

การก สมาส ตัทธิต และสัมพันธ) แบ่งออกเป็น :-

- บาลีกัจจายนสูตร ๑ ข้อ
- คำแปลกัจจายนสูตร ๑ ข้อ
- วิธีประกอบรูปศัพท์ ๑ ข้อ
- คำอธิบายกัจจายนไวยากรณ์ ๑ ข้อ
- วิธีประกอบรูปศัพท์ในปทรูปลัทธิปกรณ์ ๑ ข้อ
- ปทวิจารณ์ หมวดการกและสมาส ๑ ข้อ
- วากยสัมพันธ์ ๑ ข้อ

ค. วิชาอภินันปทีปิกา (ตั้งแต่ต้นถึงจตุพพัฒนวรรค) แบ่งออกเป็น :-

- แปลคำบาลีเป็นภาษาพม่า ๓ ข้อ
- แปลคำพม่าเป็นภาษาบาลี ๓ ข้อ
- แจกองค์ธรรม ๑ ข้อ
- คำอธิบายอภินันปทีปิกา ๒ ข้อ

ฆ. วิชาอภิมมัตถสังคหะ (ตั้งแต่จิตกัณฑ์จนถึงสมุจจยกัณฑ์รวม ๗ กัณฑ์, อภิมมัตถวิภาวินี ๒ กัณฑ์ คือ วิถีมุตตกะ และรูปกัณฑ์) แบ่งออกเป็น :-

- บาลี ๑ ข้อ
- คำแปล ๑ ข้อ
- แจกองค์ธรรม ๒ ข้อ
- คำอธิบายอภิมมัตถสังคหะ ๑ ข้อ
- คำอธิบายอภิมมัตถวิภาวินี ๒ ข้อ
- ปัญหาเขาว์เกี่ยวกับพระอภิธรรม ๑ ข้อ

ง. วิชายมกภาคต้น ๕ คัมภีร์ แบ่งออกเป็น :-

- บาลี องค์ธรรม คำแปล แจกรายละเอียดขององค์ธรรม อธิบายการแสดงเหตุและผลเป็นต้นจากยมกปกรณ์ ๗ ข้อ

- ปัญหาเขาว์เกี่ยวกับความรู้ทั่วไปที่ได้จากการเรียนยมก ๑ ข้อ

จ. วิชาแปลวรรณคดีชาดก ๕๕ เรื่อง (ฉุภุมารวรรค-ชรูปุตตวรรค)

๔. ชั้นปฐมจี (ชั้นสูง) มี ๗ วิชา คือ

ก. วิชาวินัย (ภิกขุปาติโมกข์และภิกขุณีปาติโมกข์ทั้งหมด, กังขาวิตรณี ตั้งแต่
นิสสัยคัมภีร์ถึงภิกขุเนื้ออธิกรณสมณะ) แบ่งออกเป็น :-

- บาลีเทวมาติกา ๑ ข้อ
- คำแปลเทวมาติกา ๑ ข้อ
- คำอธิบายเทวมาติกา ๔ ข้อ
- คำอธิบายกังขาวิตรณี ๓ ข้อ
- ปัญหาเขาวนจากเทวมาติกาและกังขาวิตรณี ๑ ข้อ

ข. วิชาไวยากรณ์ (กัจจายนสูตร ๘ กัณฑ์ทั้งหมด และปทฐปฐิทธิปกรณ์ ๓
กัณฑ์ คือ อาชยาต กิตก์ อุณาที และสัมพันธ) แบ่งออกเป็น :-

- บาลีหรือคำแปลในกัจจายนสูตร ๑ ข้อ
- วิธีประกอบรูปศัพท์ และการแจกพทมาลา ๒ ข้อ
- คำอธิบายกัจจายนไวยากรณ์ ๓ ข้อ
- วิธีประกอบรูปศัพท์ในปทฐปฐิทธิปกรณ์ ๒ ข้อ
- พทวิจารณ์ หมวดตัทธิต อาชยาต และกิตก์ ๑ ข้อ
- วากยสัมพันธ ๑ ข้อ

ค. วิชาอภิธานปปทีปิกา (ตั้งแต่อรรถวรรคถึงจบ) สุโพธาลังการ และวุต
โตทัยปกรณ์ แบ่งออกเป็น :-

- แปลคำบาลีเป็นภาษาพม่า ๒ ข้อ
- แปลคำพม่าเป็นภาษาบาลี ๑ ข้อ
- ความรู้ทั่วไปที่ได้รับจากอภิธานปปทีปิกา ๑ ข้อ
- บาลีสุโพธาลังการ ๑ ข้อ
- คำแปลสุโพธาลังการ ๑ ข้อ
- คำอธิบายสุโพธาลังการ ๒ ข้อ

- บาลี คำแปล และคำอธิบายจากวุตโตทัยปกรณ์ ๒ ข้อ

พ. วิชาอภิธัมมัตถสังคหะ (ตั้งแต่จิตกัณฑ์จนถึงกัมมัฏฐานกัณฑ์รวม ๙ กัณฑ์, อภิธัมมัตถวิภาวิณี ๓ กัณฑ์สุดท้าย) แบ่งออกเป็น :-

- บาลีอภิธัมมัตถสังคหะ ๑ ข้อ
- คำแปลอภิธัมมัตถสังคหะ ๑ ข้อ
- คำอธิบายอภิธัมมัตถสังคหะ ๕ ข้อ
- คำอธิบายอภิธัมมัตถวิภาวิณี ๒ ข้อ
- ปัญญาเขาว์เกี่ยวกับพระอภิธรรม ๑ ข้อ

ง. วิชายมกภาคหลัง ๕ คัมภีร์ แบ่งออกเป็น :-

- บาลี ๒ ข้อ
- คำแปล ๑ ข้อ
- แจกองค์ธรรม ๕ ข้อ
- คำอธิบายสภาวะธรรม ๒ ข้อ

จ. วิชาปฏฐาน (จบคำอธิบายกุสลติกะ) แบ่งออกเป็น :-

- บาลี ๒ ข้อ
- คำแปล ๑ ข้อ
- แจกองค์ธรรม ๕ ข้อ
- คำอธิบายสภาวะธรรม ๒ ข้อ

ฉ. วิชาแปลอรรถกถาชาดก ๑๒ เรื่อง (กัณหาสกชาดก-อติติชาดก)

๕. ธรรมาจริยะ (ชั้นครูสอนธรรม) มี ๓ วิชา คือ

ก. วิชาวินัย ใช้คัมภีร์ปาราชิกกัณฑ์ ๑ เล่ม และสมันตปาสาทิกาอรรถกถา ๒

เล่ม

ข. วิชาพระสูตร ใช้คัมภีร์สี่ลักขณวรรคและสี่ลักขณวรรคอรรถกถา ๑ เล่ม

ค. วิชาพระอภิธรรม ใช้คัมภีร์อภิธัมมสังคณีและอภิญญสาลินีอรรถกถา ๑ เล่ม

ชั้นธรรมาจริยะนี้มี ๓ วิชา สอบวิชาละ ๒ วันโดยวันแรกจะถามเฉพาะคำแปลของพระ

บาลีและอรรถกถาเท่านั้น วันที่สองถามคำอธิบายหลักภาษาและหลักธรรม มีคำถาม ๑๐ ข้อ ผู้สอบต้องทำคะแนนได้ ๖๐% ขึ้นไปจึงจะสอบผ่าน ผู้ที่สอบผ่านจะได้วุฒิบัตรว่า สาสนธชะ ธรรมาจริยะ

กฎเกณฑ์ในการสอบบาลีสนามหลวง มีดังนี้ คือ

๑. ในแต่ละคำถามของทุกๆ ชั้น ให้เวลา ๓ ชั่วโมง คือ ตั้งแต่ ๑๒.๐๐-๑๕.๐๐. น.
 ๒. ชั้นมูละถาม ๕ ข้อ ตอบ ๕ ข้อ, ชั้นปฐมแห่งถาม ๖ ข้อ ตอบ ๖ ข้อ, ชั้นปฐม ลัตถาม ๘ ข้อ ตอบ ๘ ข้อ, ชั้นปฐมจีถาม ๑๐ ข้อ ตอบ ๑๐ ข้อ
 ๓. ปัญหา ๑ ข้อเท่ากับ ๑๐ คะแนน ตั้งแต่ชั้นมูละจนถึงชั้นปฐมจี ต้องสอบได้ ๔๐% ของคะแนนแต่ละวิชา จึงจะถือว่าสอบผ่าน
 ๔. ชั้นธรรมาจริยะต้องทำปัญหา ๑๐ ข้อๆ ละ ๑๐ คะแนน แต่ต้องสอบได้ ๖๐% ของคะแนนแต่ละวิชาทั้งสองวัน จึงจะถือว่าสอบผ่าน
 ๕. ถ้าสอบผ่านวิชาใดวิชาหนึ่งในสามวิชาของชั้นธรรมาจริยะแล้ว ทางการก็จะ มีบันทึกไว้ ไม่ต้องสอบซ้ำวิชาเดิมอีก แต่ให้สอบวิชาอื่นที่ยังสอบไม่ผ่าน
 ๖. สามารถสอบได้ด้วยภาษา ๓ ชนิด คือ ภาษาพม่า, ภาษาไทยใหญ่ และภาษา บาลี ผู้ที่สอบได้ด้วยภาษาบาลีจะมีเครื่องหมายดอกจันทน์กำกับและมีเชิงอรรถระบุว่าสอบได้ ด้วยภาษาบาลี
 ๗. ผู้ที่ได้คะแนนมากที่สุดของประเทศ จะได้รับคัดเลือกด้วยเกียรตินิยมอันดับ ๑, ๒, ๓ ตามลำดับ
 ๘. ในการสอบแนวใหม่นี้ ไม่ว่าพระภิกษุ สามเณร อุบาสก หรืออุบาสิกา ก็มีสิทธิ สอบได้
 ๙. จะต้องสอบตามลำดับชั้นจากล่างไปหาบน ผู้ที่สอบผ่านชั้นสูงห้ามลงมาสอบชั้น ต่ำอีก
 ๑๐. ผู้ที่จะมีสิทธิเข้าสอบชั้นมูละ ต้องมีอายุอย่างน้อย ๑๒ ปี
- การศึกษาชั้นธรรมาจริยะเป็นชั้นที่ต้องศึกษาพระบาลี อรรถกถา โดยอาศัยคัมภีร์

ฎีกาเป็นตำราประกอบการเรียน นักศึกษาต้องศึกษาพื้นฐานของชั้นนี้ควบคู่ไปกับการศึกษาคำแปลและคำอธิบายของพระบาลีและอรรถกถา พื้นฐานของชั้นธรรมาจริยะที่จำต้องศึกษาคือ

๑. สัททวิจารณ์ (จำแนกศัพท์ ๕ มีชาติศัพท์เป็นต้น)
๒. นยวิจารณ์ (จำแนกนัย ๔๐)
๓. อุปจาระ (สำนวนทางภาษา ๑๒)
๔. การจำแนกองค์ธรรมของธาตุและปัจจัย
๕. เนตติหารัตถทีปนี
๖. อลังการนัย
๗. ฉันทนัย
๘. วนาทีฉกกะ (การจำแนกรูปวิเคราะห์เป็นต้น ๖)
๙. พยุปปัตตาทิจตุกกะ (การจำแนกเหตุเกิดของศัพท์เป็นต้น ๔)
๑๐. การแสดงกริยา ๕ อย่าง
๑๑. ปัญฐานนัย
๑๒. สัมพันธนิยาม (ว่าด้วยวิธีสัมพันธ)
๑๓. สังวณณานิยาม (ว่าด้วยวิธีอธิบายศัพท์และความหมาย)
๑๔. นิยามหลักประโยคบาลี (พะยาจันนิยาม)
๑๕. นิยายกฏไวยากรณ์ชั้นสูงจากอรรถกถาและฎีกา (ชเวเยสองนิยาม)
๑๖. นิยามที่เหมาะสมจากคัมภีร์นิยามต่างๆ

การสอบธรรมาจริยะชั้นพิเศษ

ผู้ที่จบการศึกษาชั้นธรรมาจริยะแล้ว อาจศึกษาต่อในขั้นต่อไปคือนิกาย ๕ แยกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. มหาธรรมาจริยะ สอบเป็นภาษาพม่า ถามคำอธิบายที่ละเอียดลึกซึ้งจากคัมภีร์อรรถกถาและฎีกา ผู้สอบต้องทำคะแนนได้ ๖๕% ขึ้นไปจึงจะสอบผ่าน ผู้ที่สอบผ่านจะได้อุปสมบทว่า สาสนธชะ สิริปวระ ธรรมาจริยะ

๒. ปาฬิปารคฺค สอบเป็นภาษาบาลี ถามให้ท่องจำพระบาลี ๑ ข้อ, คำอธิบายจากคัมภีร์อรรถกถา ๑ ข้อ, คำอธิบายจากคัมภีร์ฎีกา ๑ ข้อ และอื่นๆ เป็นหลักภาษาทั่วไป ผู้สอบต้องทำคะแนนได้ ๖๕% ขึ้นไปจึงจะสอบผ่าน ผู้ที่สอบผ่านจะได้วุฒิปัตตราว่า สาสนธชะ ธรรมาจริยะ ปาฬิปารคฺค

ชั้นมหาธรรมาจริยะและปาฬิปารคฺคมีวิชาเหมือนกัน โดยเน้นตำราที่ไม่มีการเรียนการสอนทั่วไป ทั้งนี้เพื่อให้พระสงฆ์พระศีกษาหาความรู้พระไตรปิฎกอย่างครบถ้วน มีทั้งหมด ๗ วิชา คือ

๑. ทีฆนิกาย ๓ เล่ม
๒. มัชฌิมนิกาย ๓ เล่ม
๓. สังยุตตนิกาย ๓ เล่ม
๔. อังคุตตรนิกาย ๓ เล่ม
๕. วินัยปิฎก ๕ คัมภีร์
๖. ปฏิสัมภิตามรรค
๗. อภิธรรม ๖ คัมภีร์มีวิภังค์เป็นต้น

การสอบเอกชน

นอกจากการสอบสนามหลวงที่ทางการคณะสงฆ์จัดขึ้นแล้ว ยังมีการสอบที่ “เอกชน” จัดขึ้นในจังหวัดต่างๆ บางจังหวัด องค์กรเอกชนที่จัดตั้งกว่าร้อยปี และมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของชาวพม่า มี ๒ องค์กร คือ

๑. เจติยัคณะ (สมาคมที่จัดสอบในลานพระเจดีย์) เป็นองค์กรที่บริหารและจัดการศึกษาโดยคณะธรรมาจริยะที่ลาสิกขาไปแล้ว รวมกันตั้งเป็นสมาคมแล้วจัดให้มีการเรียน การสอน การสอบขึ้นตามแบบที่รัฐบาลีทำเป็นประจำทุกๆ ปีที่ลานพระเจดีย์ชเวดากอง เมืองย่างกุ้ง ผู้ที่สำเร็จการศึกษาจะได้วุฒิปัตตราว่า เจติยัคณะ คณวากะ ธรรมาจริยะ (ครูสอนธรรมผู้สอนหมู่คณะที่ลานพระเจดีย์) และมีคำว่า อภิวิส ต่อท้ายฉายา เช่น ฉายาว่า กุมารากิวิส, วิจิตตสารากิวิส เป็นต้น

๒. ลักยสีหะ (สมาคมที่จัดสอบในพระเจดีย์ลักยสีหะ) เป็นองค์กรเหมือนเจติยัคณะ

คณะ ในเบื้องต้นได้จัดสอบที่พระเจดีย์สกลสิทธิ์ เมืองมณฑลเลย ต่อมาสร้างเป็นตึกส่วนบุคคลของสมาคมแล้วจัดสอบที่นั่น ผู้ที่สำเร็จการศึกษาจะได้วุฒิปัตตรา ปริญญาตรีสาทรหิตะ ธรรมาจริยะ (ครูสอนธรรมผู้บำเพ็ญประโยชน์เกื้อกูลแก่ปรียัติ) และมีคำว่า อภิวิส ต่อท้ายฉายาเหมือนกัน

ผู้เข้าสอบต้องสอบมุขปาฐะ (ท่องปากเปล่า) ก่อน ๑ วัน โดยท่องไวยากรณ์ไวยากรณ์ปทวิจาร อภิธัมมัตถสังคหะ อภิธานปัปทีปิกา วุตโตทัย สัททตถเภทจินตา และกัจจายนสาระเมื่อสอบผ่านมุขปาฐะแล้วจึงมีสิทธิเข้าสอบข้อเขียนต่อไป

การสอบเอกชนจัดเป็น ๒ ชั้น คือ

๑. ชั้นนักศึกษา มีวิชาสอบใกล้เคียงกับชั้นสูงของรัฐบาล ใช้เวลาสอบ ๕ วัน ชั้นนักศึกษาของสมาคมเจดีย์ยังคณะจำกัดอายุไม่เกิน ๓๐ ปี ส่วนชั้นนักศึกษาของสมาคมสกลสิทธิ์จำกัดอายุไม่เกิน ๒๗ ปี และชั้นธรรมาจริยะจำกัดอายุไม่เกิน ๓๒ ปี

๒. ชั้นธรรมาจริยะ มีวิชาสอบเช่นเดียวกับเดี่ยวชั้นธรรมาจริยะของรัฐบาล แต่ถามปัญหายากกว่ามาก ใช้เวลาสอบ ๓ วัน ชั้นธรรมาจริยะของสมาคมเจดีย์ยังคณะจำกัดอายุไม่เกิน ๓๕ ปี ส่วนชั้นธรรมาจริยะของสมาคมสกลสิทธิ์จำกัดอายุไม่เกิน ๓๒ ปี

ชั้นนักศึกษามี ๕ วิชา สอบวิชาละวัน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. พระวินัย คือ ภิกขุปาติโมกข์ ภิกขุณีปาติโมกข์ กังขาวิตรณี และกังขาวิตรณี อภินวฎีกา

๒. ไวยากรณ์ คือ กัจจายนไวยากรณ์ ปทรูปสิทธิปกรณ์ โมคคัลลานไวยากรณ์ ปทวิจาร สังฆณณนาวิจาร และไวยากรณ์น้อยต่างๆ เช่น การิกา สัททสารัตถชาลินี เป็นต้น

๓. อภิธานเป็นต้น คือ อภิธานปัปทีปิกา วุตโตทัย สัททตถเภทจินตา และกัจจายนสาระ

๔. อภิธรรม คือ อภิธัมมัตถสังคหะ อภิธัมมัตถวิภาวินี และมณีสารมัญจุสาฎีกา

๕. อภิธรรมปิฎก คือ มาติกา ธาตุกถา และยมกตัน ๕ คัมภีร์

การสอบของสมาคมเอกชนในเมืองย่างกุ้งและมณฑลเลยนี้ ยากกว่าการสอบของรัฐบาล

มาก เพราะผู้ถามอาจถามคำถามที่เกี่ยวกับพระวินัย ไวยากรณ์ หรืออภิธรรมเป็นต้นได้ตามต้องการ ไม่จำกัดตำราว่าต้องถามจากเล่มไหน นักศึกษาที่เข้าสอบแข่งขันสมาคมเหล่านี้ต้องเรียนจบชั้นปฐมจีหรือชั้นธรรมาจริยะมาแล้ว จึงมาสอบแข่งขันกัน และส่วนใหญ่นักศึกษาจะมีผู้สอบราว ๑๐๐ รูป แต่สอบได้ไม่เกิน ๕ รูปในแต่ละปี

หลักสูตรธรรมาจริยะมี ๓ วิชา คือ

๑. วิชาวินัย ใช้คัมภีร์ปาราชิกกัณฑ์ ๑ เล่ม และสมันตปาสาทิกาอรรถกถา ๒ เล่ม

๒. วิชาพระสูตร ใช้คัมภีร์สัทธัมมปิณฑะและสัทธัมมปิณฑะอรรถกถา ๑ เล่ม

๓. วิชาพระอภิธรรม ใช้คัมภีร์อัมมสังคณีและอรรถกถา ๑ เล่ม

สิทธิในการเข้าสอบของสมาคมเจติยัคณะ

๑. จะต้องเป็นผู้จำพรรษาภายในเขตอย่างกัฏฐ (ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๗๓) ได้อนุญาตให้บุคคลผู้อยู่ต่างจังหวัดมีสิทธิเข้าสอบได้ด้วย โดยใช้รหัสว่า พรเทส)

๒. ต้องมีอายุไม่เกิน ๓๐ ก่อนเดือนที่จะมีการสอบชั้นนักศึกษา

๓. ต้องสอบไปตามลำดับชั้น

๔. ก่อนที่จะมีการสอบข้อเขียนให้ผู้เข้าสอบท่องปากเปล่า โดยใช้คัมภีร์ที่สมาคมกำหนดไว้อย่างน้อยในแต่ละคัมภีร์จะต้องว่าปากเปล่าได้ ๒/๓ ส่วนของคัมภีร์ จึงมีสิทธิสอบข้อเขียน

๕. ในกรณีที่ผู้เข้าสอบมีอายุครบ ๓๐ ปีบริบูรณ์แล้ว เกิดอาพาธไม่สามารถสอบต่อได้ ทางสมาคมสามารถผ่อนผันให้ได้ ๑ ปี

๖. จะต้องสอบได้ ๒/๔ ของคะแนนในแต่ละวัน จึงจะถือว่าสอบผ่าน (คำว่า ๒/๔ หมายถึง คำเนนเต็ม ๑๐๐ คะแนน สอบได้ ๕๐ คะแนน)

๗. สำหรับผู้ที่สอบผ่านชั้นนักศึกษาแล้ว สามารถสอบต่อชั้นธัมมาจริยะได้ถึง ๕ ปี

๘. จะต้องได้คะแนน ๓/๔ ของคะแนนในแต่ละวัน จึงจะถือว่าสอบผ่านในชั้นธรรมาจริยะ (๑๐๐ คะแนนได้ ๗๕ คะแนน)

ที่กล่าวมานี้คือการสอบของพระภิกษุ เรียกว่า อภิวิงสะ ส่วนการสอบของสามเณรใน

สมาคมทั้งสองแห่ง เรียกว่า สามเณรจ่อ (สามเณรใจสิงห์) มี ๓ ชั้น สอบ ๓ วัน คือ

๑. ชั้นที่หนึ่ง มี ๕ วิชา คือ พระวินัยปิฎก มหาวรรค (๑ เล่ม) อรรถกถาธรรมบท (ยมกวรรค-อัปปมาทวรรค) อังคุตตรนิกาย (เล่ม ๑) กัจจายนไวยากรณ์ ๘ กัณฑ์ ปทฐปฐิทธิปกรณ์ ๒ กัณฑ์ (สนธิ นาม) และอภิธัมมัตถสังคหะ (จิต เจตสิก ปกิณณกะ รูป สมุจจยะ)

๒. ชั้นที่สอง มี ๕ วิชา คือ พระวินัยปิฎก จุฬวรรคและปวิวารวรรค (๒ เล่ม) อรรถกถาธรรมบท (จิตตวรรค-สหัสสวรรค) อังคุตตรนิกาย (เล่ม ๒) กัจจายนไวยากรณ์ ๘ กัณฑ์ ปทฐปฐิทธิปกรณ์ ๓ กัณฑ์ (การก समाส ตัทธิต) และอภิธัมมัตถสังคหะ (วิถิ วิถีมุตตะกะ)

๓. ชั้นที่สาม มี ๕ วิชา คือ พระวินัยปิฎก ปาราชิกกัณฑ์และปาจิตตยิกกัณฑ์ (๒ เล่ม) อรรถกถาธรรมบท (ปาปวรรค-พราหมณวรรค) อังคุตตรนิกาย (เล่ม ๓) กัจจายนไวยากรณ์ ๘ กัณฑ์ ปทฐปฐิทธิปกรณ์ ๓ กัณฑ์ (อาชยาต กิตก์ อุณาที) อภิธัมมัตถสังคหะ (ปัจจย และกรรมฐาน) และคัมภีร์ปฎิฐาน

ในทั้งสามชั้นเหล่านี้ ผู้สอบต้องทำคะแนนในชั้นที่หนึ่งได้ ๔๐ คะแนน ต้องทำคะแนนในชั้นที่สองได้ ๕๐ คะแนน ต้องทำคะแนนในชั้นที่สามได้ ๖๐ คะแนน จึงจะถือว่าสอบผ่าน สามเณรที่สอบได้ชั้นที่สาม จะได้รับวุฒิบัตราว่า “อลงการ” เช่น ถ้ามีฉายาว่า กุมาร ก็เรียกว่า กุมาราลงการ ถ้าสามเณรรูปนั้นสอบได้ อภิวิส อีกด้วย ก็จะต่อท้ายด้วย อภิวิส เป็น กุมาราลงการอภิวิส

นอกจากการสอบของเอกชนดังที่กล่าวมาแล้ว ยังมีการสอบของเอกชนอื่นๆ เช่น การสอบพระอภิธรรม การสอบวิสุทธิมรรค เป็นต้น ที่สมาคมต่างๆ ในแต่ละจังหวัดจัดสอบขึ้นเพื่อให้มีการศึกษาพระอภิธรรมและวิสุทธิมรรค ส่วนใหญ่คฤหัสถ์มักเข้าสอบการสอบของสมาคมเอกชนเหล่านี้

การสอบปิฎกธร

การสอบปิฎกธรนี้แบ่งออกเป็น ๒ แบบ คือ

๑. ภณนะ คือ ท่องบ่นสาธยายทั้ง ๕ นิกาย

๒. ลิขนะ คือ ตอบคำถามใน ๕ นิกาย ทั้งพระบาลี อรรถกถา ฎีกา และอนุฎีกาได้ทั้งหมด ซึ่งมีคำถาม ๑๒ ข้อ ให้เลือกตอบ ๑๐ ข้อ

ในจำนวนการสอบท่อง ๑๐๐ รูปนั้น จะมีการสอบได้ตามภาคต่างๆ เพียง ๒๐ รูปเป็นอย่างมาก และในจำนวนสอบได้ทั้ง ๒๐ รูปนั้น จะต้องมาสอบข้อเขียนอีก แต่เมื่อเข้ามาสอบข้อเขียนแล้วจะเหลือที่สอบได้เพียง ๒ หรือ ๓ รูปเท่านั้น ในปีต่อไปจำเป็นจะต้องมาสอบข้อเขียนอีก ถ้ายังสอบข้อเขียนไม่ได้ก็เป็นแต่เพียงเรียกว่า ภาคกะ ตามชื่อของนิกายนั้นๆ ยังไม่ถือว่าสอบได้สมบูรณ์ เช่น ถ้าสอบท่องที่มนิกายได้ ก็ได้ชื่อว่า ที่มภาคกะ (ผู้สาธยายที่มนิกาย) ต่อเมื่อใดสอบได้ทั้งท่องปากเปล่าและข้อเขียนได้แล้ว จึงจะสามารถสอบปิฎกอื่นต่อไปได้ เช่น ถ้าสอบข้อเขียนของที่มนิกายได้ ก็ได้ชื่อว่า ที่มนิกายโกวิทะ (ผู้ชำนาญที่มนิกาย)

วิธีสอบท่อง จะมีกรรมกร ๓ รูป คือ พระมหาเถระผู้ชำนาญพระไตรปิฎก หนึ่งเป็นประธานตรงหน้าผู้สอบ ๑ รูป บัณฑิตนั่งทางพระไตรปิฎกฉบับบาลีดูหน้าข้างๆ หนึ่งคน พระผู้สอบจะนั่งหันหน้าตรงไปทางพระมหาเถระผู้เป็นประธาน ภายใต้เศวตฉัตรสีขาว ๓ ชั้น แล้วก้มศีรษะลงที่หมอนแล้วสวดไปไวๆ แบบสวดปาติโมกข์นั้นแหละ

เวลาในการสอบท่อง จะท่องคัมภีร์ละ ๔ วัน คือ สลักขันธวรรค สอบ ๔ วัน มหาวรรค สอบ ๔ วัน และปาติกวรรค สอบ ๔ วัน รวมเป็นสอบท่องนิกายละ ๑๒ วัน รวม ๕ นิกาย นิกายละ ๑๒ วัน รวมเป็นการสอบท่อง ๖๐ วัน เท่าที่จำเป็นต้องใช้เวลาสอบถึง ๑ เดือน เพราะมีพระภิกษุสามเณรเข้าสมัครสอบกันมาก บางปีมีจำนวนสอบถึง ๑๐๐ รูปก็มี ในจำนวนดังกล่าวนี้มีสามเณรเข้าสอบด้วย

ผู้ที่สอบได้ทั้ง ๓ ปิฎก เรียกว่า เตปิฎกธระ อัมมภันทาคาริกะ สามารถโดยสารทั้งเรือรถไฟ รถยนต์ และเครื่องบินชั้น ๑ ฟรีทั่วประเทศ พร้อมทั้งศิษย์ผู้ติดตาม ๒ คน นอกจากนี้รัฐบาลยังถวายนิยัตติอีกเดือนละ ๑,๘๐๐ จ๊าด สมัยนั้นเท่ากับเงินไทย ๕,๔๐๐ บาท (จากข้อมูล พ.ศ. ๒๕๓๘)

อนึ่ง การสอบปิฎกธรรมนี้ได้จัดสอบโดยรัฐบาลเท่านั้น แต่สมาคมเอกชน คือ สมาคมเจติยัคณะ และสมาคมสักยสีหะ ก็จัดสอบพระไตรปิฎกเช่นเดียวกัน แต่เป็นการจัดสอบข้อเขียนอย่างเดียว เรียกว่า การสอบนิกาย ดังนั้น ผู้ที่ท่องจำพระไตรปิฎกอาจเข้าสอบได้ปีละ ๓

ครั้งที่จัดสอบโดยรัฐบาลและเอกชนทั้งสองแห่ง

วิชาสอบปีกฎกระทรวงแบ่งออกเป็น ๘ ตอน คือ

๑. อุภโตวิภังค์ (๒ เล่ม) มีวุฒิปัตตราว่า อุภโตวิภังค์ธระ, อุภโตวิภังค์โกวิทะ
๒. มหาวรรคเป็นต้น (๓ เล่ม) มีวุฒิปัตตราว่า วินยธระ, วินยโกวิทะ
๓. ทีฆนิกาย (๓ เล่ม) มีวุฒิปัตตราว่า ทีฆนิกายธระ, ทีฆนิกายโกวิทะ
๔. มัชฌิมนิกาย (๓ เล่ม) มีวุฒิปัตตราว่า มัชฌิมนิกายธระ, มัชฌิมนิกายโกวิทะ
๕. สังยุตตนิกาย (๓ เล่ม) มีวุฒิปัตตราว่า สังยุตตนิกายธระ, สังยุตตนิกายโกวิทะ
๖. อังคุตตรนิกาย (๓ เล่ม) มีวุฒิปัตตราว่า อังคุตตรนิกายธระ, อังคุตตรนิกายโกวิทะ

ทะ

๗. อัมมสังคณีเป็นต้น (๕ เล่ม) มีวุฒิปัตตราว่า อัมมสังคณีอาทิธระ, อัมมสังคณีอาทิโกวิทะ

๘. ยมกและปฎฐฐาน (๗ เล่ม) มีวุฒิปัตตราว่า อภิอัมมธระ, อภิอัมมิกะ
มหาวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยสงฆ์พม่าก็เป็นอีกส่วนหนึ่งของการคณะสงฆ์ โดยผู้ศึกษาต้องสอบผ่านชั้นสูงหรือชั้นปฐมจีแล้วเท่านั้น จึงมีสิทธิเข้าเรียนต่อที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ เมืองย่างกุ้ง หรือเมืองมันดเลย์ ถ้าสอบได้ธรรมาจริยะของมหาวิทยาลัยสงฆ์นี้ ก็ได้วุฒิปัตตราว่า สาสนตักกสีละ ธรรมาจริยะ เทียบเท่าระดับปริญญาตรี หรือถ้าสอบได้ระดับปริญญาโท ก็ได้วุฒิปัตตราว่า สาสนตักกสีละ มหาธรรมาจริยะ

ชั้นสาสนตักกสีละ ธรรมาจริยะ ปีที่ ๑-๔ มี ๗ วิชา คือ

๑. วินัยปิฎก ต้องทำคะแนน ๖๕ คะแนนเป็นอย่างต่ำ
๒. สุตตันตปิฎก ต้องทำคะแนน ๖๕ คะแนนเป็นอย่างต่ำ
๓. อภิธรรมปิฎก ต้องทำคะแนน ๖๕ คะแนนเป็นอย่างต่ำ
๔. ภาษาบาลี ต้องทำคะแนน ๕๐ คะแนนเป็นอย่างต่ำ
๕. ภาษาพม่า ต้องทำคะแนน ๕๐ คะแนนเป็นอย่างต่ำ
๖. ภาษาอังกฤษ ต้องทำคะแนน ๕๐ คะแนนเป็นอย่างต่ำ

๗. ประวัติศาสตร์ศาสนา

ในปีที่ ๔ นอกจากจะสอบทั้ง ๗ วิชาแล้ว พระนิสิตจะต้องทำภาคนิพนธ์อย่างน้อยที่สุดไม่ต่ำกว่า ๓๒ หน้า จึงจะถือว่าสำเร็จการศึกษาอย่างสมบูรณ์

หลักสูตรนี้มีกำหนดเวลาเรียน ๔ ปี คือ

ปีที่ ๑ เรียนหลักการและนัยต่างๆ ที่มาในพระบาลี อรรถกถา โดยเน้นให้มีความรู้พื้นฐาน

ปีที่ ๒ เรียนวิชาพระวินัย คือ ปาราชิกกัณฑ์ อรรถกถา และฎีกา

ปีที่ ๓ เรียนวิชาพระสูตร คือ สลักชั้นธรรค อรรถกถา และฎีกา

ปีที่ ๔ เรียนวิชาพระอภิธรรม คือ ธัมมสังคณี อรรถกถา และฎีกา

ชั้นสาสนดักกสิละ มหาธรรมาจริยะ ปีที่ ๑-๔ มี ๗ วิชา คือ

๑. วินัยปิฎก	ต้องทำคะแนน ๖๕ คะแนนเป็นอย่างต่ำ
๒. สุตตันตปิฎก	ต้องทำคะแนน ๖๕ คะแนนเป็นอย่างต่ำ
๓. อภิธรรมปิฎก	ต้องทำคะแนน ๖๕ คะแนนเป็นอย่างต่ำ
๔. ภาษาบาลี	ต้องทำคะแนน ๕๐ คะแนนเป็นอย่างต่ำ
๕. ภาษาพม่า	ต้องทำคะแนน ๕๐ คะแนนเป็นอย่างต่ำ
๖. ภาษาอังกฤษ	ต้องทำคะแนน ๕๐ คะแนนเป็นอย่างต่ำ
๗. ประวัติศาสตร์ศาสนา	ต้องทำคะแนน ๕๐ คะแนนเป็นอย่างต่ำ

หลักสูตรนี้ใช้เวลาเรียน ๕ ปี โดย ๒ ปีแรกเรียนในหลักสูตร และพระนิสิตจะต้องเลือกวิชาเอกวิชาใดวิชาหนึ่งเป็น ๓ วิชา คือ วินัยปิฎก สุตตันตปิฎก หรืออภิธรรมปิฎก ส่วนอีก ๓ ปีทำวิทยานิพนธ์อย่างน้อยไม่ต่ำกว่า ๒๗๐ หน้า จึงจะถือว่าสำเร็จการศึกษาอย่างสมบูรณ์

หลักสูตรนี้มีกำหนดเวลาเรียน ๕ ปี รายวิชาที่ศึกษาในชั้นนี้แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ คัมภีร์หลัก และคัมภีร์ประกอบ ซึ่งมีรายวิชาดังนี้

๑. วิชาวินัย

ก. คัมภีร์หลัก คือ วินัยปิฎก ๕ ปกรณ์ของฝ่ายเถรวาท พร้อมทั้งอรรถกถาและ

ฎีกา

ข. คัมภีร์ประกอบ คือ ตำราบาลีอื่นๆ ที่เขียนเกี่ยวกับวินัย คัมภีร์นิสสัย (แปลยกศัพท์และอธิบาย) และหนังสืออื่นๆ ที่เขียนด้วยภาษาพม่า ตลอดถึงคัมภีร์วินัยฝ่ายมหายาน

๒. วิชาพระสูตร

ก. คัมภีร์หลัก คือ พระสูตรฝ่ายเถรวาท พร้อมทั้งอรรถกถาและฎีกา

ข. คัมภีร์ประกอบ คือ ตำราบาลีอื่นๆ ที่เขียนเกี่ยวกับพระสูตร คัมภีร์นิสสัย และหนังสืออื่นๆ ที่เขียนด้วยภาษาพม่า ตลอดถึงคัมภีร์ฝ่ายมหายาน

๓. วิชาพระอภิธรรม

ก. คัมภีร์หลัก คือ พระอภิธรรม ๗ ปกรณ์ฝ่ายเถรวาท พร้อมทั้งอรรถกถาและฎีกา

ข. คัมภีร์ประกอบ คือ ตำราบาลีอื่นๆ ที่เขียนเกี่ยวกับพระอภิธรรม คัมภีร์นิสสัย และหนังสืออื่นๆ ที่เขียนด้วยภาษาพม่า ตลอดถึงคัมภีร์ฝ่ายมหายาน

๔. วิชาวรรณคดี แบ่งเป็น ๓ อย่าง ดังนี้

ก. วรรณคดีภาษาบาลีที่เกี่ยวกับพระไตรปิฎก

ข. วรรณคดีภาษาพม่าที่เกี่ยวกับพระไตรปิฎก

ค. วรรณคดีภาษาอังกฤษที่เกี่ยวกับพระไตรปิฎก

๕. วิชาประวัติศาสตร์พุทธศาสนา แบ่งเป็น ๔ แขนง คือ

ก. ประวัติพุทธศาสนา

ข. ประวัติพระไตรปิฎก

ค. ประวัติคัมภีร์ไวยากรณ์บาลี

ฆ. ประวัติศาสนาที่สำคัญของโลก

ที่กล่าวมานี้คือการสอบของรัฐบาลและเอกชน ยังมีการศึกษาของคณะสงฆ์พม่าอีกอย่างหนึ่ง คือ การเรียนพระไตรปิฎกโดยไม่สอบ การศึกษาประเภทนี้เรียกว่า การศึกษาแบบปชุกกุ ที่จังหวัดปชุกกุมีวัดแห่งหนึ่งชื่อว่าวัดมหาวิสุตาราม มีการศึกษาพระไตรปิฎกทั้งหมด

โดยไม่สอบ ส่วนใหญ่ผู้ที่เรียนมักสำเร็จการศึกษาระดับธรรมาจารย์มาแล้ว จึงมาเรียนคัมภีร์ที่ไม่มีในหลักสูตรทั่วไป สำนักนี้จะสอนพระบาลี อรรถกถา และฎีกา ควบคู่กันไปข้อต่อข้อ เช่น ให้แปลคัมภีร์ปฎิสัมภิตามรรค ข้อ ๑ แล้วแปลอรรถกถาของปฎิสัมภิตามรรค ข้อ ๑ แล้วแปลฎีกาของปฎิสัมภิตามรรค ข้อ ๑ การศึกษาตามระบบนี้ไม่มีคำอธิบายเหมือนสำนักทั่วไป แต่เน้นการแปลอย่างเดียว เพราะถือว่าผู้เรียนได้เคยเรียนรู้พื้นฐานทางภาษามาเป็นอย่างดีแล้ว จึงเน้นการแปลให้จบเล่มทั้งพระบาลี อรรถกถา และฎีกา